

הגיליון הרביעי של "מעבר לרשת" מתמקד הפעם בשתי זירות שונות (אם כי לא בלתי-קשורות) שעמדו במוקד השיח בעולם הערבי ברבעון זה. החלק הראשון עוסק בהסכם הפיוס הפנים-פלסטיני בין חמאס לפת"ח שנחתם באוקטובר 2017, לאחר שהבשיל בתום תהליך מתוכנן ומחושב של הנהגת חמאס החדשה בהובלת יחיא סנוואר. לא רבים נותנים לפיוס סיכוי לשרוד, אך בינתיים כל הצדדים מרוויחים ממנו – ובעיקר חמאס שרצתה בו יותר מכולם. בהקשר זה, השיח ברשתות חושף תמונה שונה ממה שהצטייר בעיניים ישראליות. החלק השני, שמחולק לשניים, עוסק בדינמיקה האזורית המשתנה בעקבות הרוח החדשה המנשבת מריאד - החל במהלכו התקיפים של יורש העצר מחמוד בן סלמאן בזירה הפנימית בערב הסעודית והתגובות להם זכו, וכלה בפרשת "התפטרותו" של ראש ממשלת לבנון סעד אל-חרירי והתגובות לה בממלכה, בעולם הערבי בכלל ובאופן מיוחד בלבנון.

הסכם הפיוס הפנים-פלסטיני בחסות "שלושת המוסקטרים" של חמאס

מאז נחתם הסכם הפיוס הפנים פלסטיני בין חמאס לרשות הפלסטינית (בהובלת פת"ח) באוקטובר 2017, נשמעו בישראל פרשנויות והסברים שונים לסוגיה. לפחות שלושה מהם היו שגויים: א) מצרים היא זו שהובילה את הסכם הפיוס; ב) הסנקציות שהטילה הרשות הפלסטינית על עזה באפריל 2017 הן אלו שאילצו את חמאס לפנות לפיוס; ג) הסיכויים להצלחת ההסכם הם נמוכים מכיוון שהמטרה של חמאס היא להציג את יו"ר הרשות אבו מאזן כאחראי לכישלון הפיוס. השיח ברשתות החברתיות בעזה, בגדה המערבית ובמצרים מפרך לחלוטין טענות אלו, וחושף את הדקויות והמורכבויות שמאחורי ההסכם.

שלושה פלוס אחד: אדריכלי הפיוס

על מנת להבין את השתלשלות האירועים הנוכחית שהובילה לחתימת ההסכם יש לחזור לינואר 2017, אז משלחת של שלושה בכירי חמאס הגיעה לקהיר והניחה הסכם הבנות הכולל מפת דרכים על שולחנו של ראש המודיעין המצרי, ח'אלד פאוזי. מדובר בתכנית אסטרטגית מפורטת לשיקום עזה, הכוללת שלושה הסדרים שונים בהדרגה: הסדר בין חמאס למצרים, הסכם הבנות (לא פורמלי) בין ישראל, חמאס ומצרים, והסכם פיוס בין חמאס ופת"ח.

השלושה, המכונים ברשת "אדריכלי הפיוס" או לחילופין "שלושת המוסקטרים", הם יחיא סנוואר (מנהיג חמאס ברצועת עזה), רוחי מושתהא (מחזיק תיק האסירים בחמאס) ותאופיק אבו נעים (ראש מנגנוני הביטחון של חמאס ברצועה). שלושתם משוחררי עסקת שליט, ממקימי הזרוע הצבאית של חמאס, עז א-דין אל-קסאם, וממנהיגי השטח של האינתיפאדה הראשונה. כחמש וחצי שנים לאחר ששוחררו בעסקת שליט הצליחו לטפס למעלה בפירמידת הכוח ברצועה, ובפברואר 2017 ביצעו "הפיכה" שקטה שהביאה אותם שלמוקדי הכוח על חשבון בכירים מהם בתנועה.

שחקן מפתח שנוסף להנהגת חמאס, אם תרצו שחקן חיזוק, הוא מוחמד דחלאן. ברשת דואגים להזכיר את קרבתו של דחלאן לסנוואר ולנשיא מצרים עבד אל-פתאח א-סיסי. את סנוואר הכיר דחלאן עוד מילדות במחנה הפליטים בחאן יונס, המקום בו גדלו שניהם, לפני שדרכיהם נפרדו. ההיכרות והעבודה המשותפת בין דחלאן לנשיא מצרים א-סיסי החלה עוד בתקופה שא-סיסי היה קצין במודיעין הצבאי של מצרים ודחלאן היה ממונה על הביטחון המסכל ברצועת עזה. מאז הידידות נשמרה והתחזקה כאשר מונה א-סיסי לנשיא מצרים ביוני 2014. בשש השנים האחרונות, בשל היריבות העמוקה בין דחלאן לנשיא הרשות אבו מאזן, העתיק דחלאן את מקום מושבו לאבו דאבי. הוא אף סומן כמי שמשתף פעולה עם ישראל במטרה להיערך ליום שאחרי אבו מאזן. בשנה האחרונה הוא אחראי על העברת הכספים של איחוד האמירויות לשיקום ולסיוע הומניטארי בעזה (גם באמצעות אשתו ג'לילה אשר מגיעה לעיתים קרובות לרצועה).

מתוך השיח ברשת עולה כי הנהגת חמאס ברצועה קיבלה החלטה אסטרטגית ארוכת טווח שעיקרה פעולה לשיקום עזה ושיקום התנועה. לשם כך חלחלה ההבנה שעל חמאס לחזור לפעילות מוגברת בגדה המערבית, במקביל לבחירות שם ועריכת רפורמות באש"ף. ההתנגדות (מקאומה) תמתין עד להשלמת שלב זה. על מנת לאפשר את שיקום עזה ושיקום כוחו הצבאי של חמאס, בתנועה הבינו שעליהם לאמץ את המודל של חזבאללה: הפרדת השליטה הצבאית מהמשילות האזרחית. צעד הכרחי הוא הקמת ממשלה אזרחית אשר תנהל את רצועת עזה ותישא באחריות להאכלתם וכלכלתם של כשני מיליון תושבי רצועת עזה, במנותק מהכוח הצבאי. חמאס לא תתפרק מנשקה, אלא תשמור על פרופיל צבאי נמוך בתוך הרצועה על מנת להקל על הקהילה הבינלאומית לסייע בתקציבים לשיקום.

מימוש תכנית זו הצריך בראש ובראשונה להסדיר את יחסי חמאס עם מצרים. מאז נפילת שלטון האחים המוסלמים ועליית א-סיסי הוחרמה התנועה במצרים, משרדיה בקהיר נסגרו וההתייחסות אליה הייתה כאל ארגון טרור, הזרוע של האחים המוסלמים בעזה. כחלק מההסכם התחייבו "שלושת המוסקטרים", שאז עדיין לא היו חלק מההנהגה הרשמית: (א) לנתק באופן מוחלט את היחסים עם תנועת האחים המוסלמים במצרים; (ב) לנתק באופן

מוחלט את הקשר עם מחוז סיני של המדינה האסלאמית (דאע"ש), כולל מסירת שמות של פעילים למודיעין המצרי וקטיעה מוחלטת של מעבר לוחמים ונשק בין עזה לסיני; ג) לבצע גל מעצרים של פעילי ג'יהאד אסלאמי בעזה; ד) להתנתק מהזרוע המדינית של חמאס היושבת בקטאר.

על מנת שיוכלו לבצע את ההתחייבות מול מצרים, קבלו סנוואר, מושתהא ואבו נעים אור ירוק להשתלט על התנועה ברצועה. כך היה. בפברואר 2017 השתלט סנוואר על הנהגת חמאס, ואיטמעיל הנייה החליף את ח'אלד משעל בהנהגת הזרוע המדינית. לאחר כחודש פרסמה התנועה מסמך מדיני, בו הכריזה בין היתר על התנתקותה מתנועת האחים המוסלמים במצרים. גם החלקים האחרים בהסכם מולאו, וננקטו פעולות נגד מחוז סיני ונגד הג'יהאד האסלאמי בעזה, כולל איסור כניסה לעזה של ההנהגה המדינית של האחרון, בראשות ד"ר רמדאן שלח וסגנו זיאד נח'לה.

במקביל, הקימה חמאס מעין "ממשלת הצללים" שכוללת שבעה שרים ובראשם איטמעיל הנייה. תפקידה לתת מענה לצרכים הבסיסיים של תושבי הרצועה, לאחר תקופה ארוכה בה הרשות הפלסטינית קיצצה בתקציבים, במשכורות לעובדים ובאספקת דלק. צעד זה הכעיס את אבו מאזן, שהחליט בסוף אפריל 2017 להפעיל לחץ כבד יותר על הרצועה, והכביד את הסנקציות מתוך תקווה שיתעורר לחץ ציבורי ברצועה נגד חמאס שיביא לפירוק הוועדה. לפי השיח בגדה, פת"ח הציב לחמאס מספר תנאים להסרת הסנקציות: א) "ממשלת הצללים" תפורק; ב) הממשלה הנבחרת בראשות רמי חמדאללה תשוב לפעול ברצועה; ג) יוסכם על מועד לבחירות.

משהושלמו כל הצעדים הראשוניים בוני האמון בין חמאס למצרים, השלב הבא שסוכם בין מצרים לחמאס היה פתיחת מעבר רפיח בתמורה להשבת מנגנוני הביטחון של הרשות לרצועה והצבת אנשי משמר הנשיאות של אבו מאזן במעברים. בספטמבר 2017, בעוד אבו מאזן נמצא בדרכו לעצרת הכללית של האו"ם, הכריזה מצרים על הבנות שהושגו בדרך להסכם פיוס פנים-פלסטיני בין חמאס לפת"ח (המתבסס ברובו על הבנות הסכם קהיר השלישי משנת 2011).

חמאס למעשה קיבלה את שלושת התנאים של פת"ח והכריזה ב-16 בספטמבר על פירוק הוועדה לניהול ענייני עזה, הסכמה להעברת כל הסמכויות האזרחיות לממשלת הסכמה לאומית בראשות חמדאללה והסכמה לקביעת תאריך בחירות. חשוב להדגיש כי באף אחד מהסכמי הפיוס בעבר, כמו בהסכם זה, לא התחייבה חמאס על פירוק הזרוע הצבאית וגם לא על הפסקת ההתנגדות והכרה בישראל.

הסכם הפיוס נחתם ב-10 באוקטובר. נכון לכתיבת שורות אלה, הוצבו אנשי משמר הנשיאות בשלושת המעברים (רפיח, כרם שלום וארז). השלב השני אמור היה להתבצע ב-1 בדצמבר, אך נדחה. במסגרתו אמורים לעבור כל המוסדות הממשלתיים בעזה לידי ממשלת חמדאללה. אבו מאזן, מנגד, חרף התחייבותו טרם הסיר את הסנקציות מעל הרצועה.

לסיכום, להנחות שהובאו בפתיחה אין אחיזה במציאות. מצרים אמנם היא השושבינה של ההסכם, אך אינה הגורם שדחף והוביל לחתימתו. בהמשך לכך, לא היו אלה הסנקציות של אבו מאזן אשר הובילו להסכמת חמאס לקבל את הסכם הפיוס, אשר מלכתחילה לא נועד להכשיל את יו"ר הרשות. הסנקציות גם לא הובילו למחאה ציבורית נגד חמאס כפי שרבים ציפו. מה שחולל את כל המהלך, מתחילתו ועד סופו, היה החלטה אסטרטגית של משולש ההנהגה החדש והחזק של חמאס ברצועת עזה, שניווט את דרכו להשגת ההסכם כחלק מתפיסה כוללת לשיפור מצבה של חמאס בטווח הארוך.

סיכויי ההצלחה של ההסכם: האמנם משחק סכום אפס, והאם קיימת אלטרנטיבה?

למרות הרצון הציבורי הרחב והתמיכה המוחלטת בהסכם הפיוס, מתעוררים ספקות רבים – בישראל, בגדה המערבית וברצועת עזה – באשר לסיכויי ההצלחה שלו. יש לכך מספר נימוקים. הראשון שבהם הוא היחסים הרעועים בזירה הפלסטינית והניסיון ההיסטורי. בשלושים השנים מאז הקמת חמאס, רק פעם אחת הצליחו חמאס ופת"ח לשים את חילוקי הדעות ולשתף פעולה: במהלך אינתיפאדת אל-אקצא. ברקע נחתמו אין ספור הסכמים כושלים. "הסכם מכה" (2007), "הסכם תימן" (2008), "הסכם קהיר הראשון" (2009), "הסכם דמשק" (2010), "הסכם קהיר השני" (2011), "הסכם דוחא" (2012), "הסכם קהיר השלישי" (2013) ו"הסכם א-שאטי" (2014). כולם נכשלו ולא מומשו.

הנימוק השני מתייחס לחלוקת האחריות ברצועה. במסגרת ההסכם מקבלת הרשות אחריות אזרחית מלאה על תושבי הרצועה, ללא כוח צבאי. כלומר, על כל פעולה אלימה של חמאס הרשות תישא בתוצאות. יתכן אף שהתוצאות תורגשנה בגדה המערבית בשל כך. זהו העתק המודל הלבנוני. מכיוון שכך, נשאלת השאלה מדוע שהרשות תחפוץ בכך?

שלישית, בהנחה שהשלב הראשון ברצועה יושלם, ישנה סבירות גבוהה לחזרה הדרגתית של חמאס לפעילות פוליטית בגדה המערבית. סיכויים נמוכים שהרשות וישראל ייתנו לזה יד. הדבר נכון גם לגבי עריכת בחירות, שרבים ברשת טוענים שישראל והרשות לא יאפשרו את עריכתן אם חמאס תשתתף. לכן קשה לראות כיצד הפיוס ייושם מחוץ לעזה.

לצד טיעונים אלה, יש שני טיעונים מעניינים שעולים בשיח ומצביעים דווקא על סבירות גבוהה להצלחה, לפחות בכל הקשור לשיפור מצבה של עזה. האחד מצביע על נחישותו של סינואר להביא לשיקום עזה וחמאס וראייתו ארוכת הטווח. רבים ברשת טוענים כי אין כאן מהלך ציני

שמטרתו להכשיל את אבו מאזן ואת הפיוס, אלא החלטה של סינוואר לשים את השאיפות הפוליטיות של התנועה בצד על מנת להעניק אוויר לנשימה לרצועה - להסיר את הלחץ הכלכלי, להשיב את אספקת החשמל והמים לפעילות סדירה וקבועה. לתפיסתו, הפופולאריות שלו תגדל ככל שהמצב בעזה ישתפר, גם אם הממשלה האזרחית של הרשות הפלסטינית תעמוד בקדמת הבמה. לפי הטיעון השני, סינוואר הכין תכנית מגירה במידה והרשות תכשיל את הפיוס. בעזרת תיאום עם מצרים והסכמה שקטה של ישראל יוחזר מחמד דחלאן לרצועה, והוא יהיה זה שיעמוד בראש ממשלה זמנית בעזה, בגיבוי ומימון מפרצי ובתמיכה מצרית.

רווחים מול הפסדים

הציבור העזתי מאוד רוצה ותומך בפיוס הפנים פלסטיני, ואף מוכן לסלוח ולשכוח למצרים את התנהלותה בשנים האחרונות, שכללה שיתוף פעולה עם ישראל בהחמרת המצור על עזה. עם זאת, קיימת חשדנות וזהירות בקרב הציבור העזתי, שלטענתו עוד לא זכה לטעום את פירות הפיוס. המצב כיום בעזה עדיין זהה למצב טרם חתימת ההסכם מבחינת מה שמרגיש האזרח הקטן.

השיח המצרי ברשתות מצביע על ארבעה רווחים מצריים ברורים מעסקת התיאוך. ברמה המדינית-פוליטית מצרים הצליחה לפגוע ביריבותיה מבית ומחוץ. היא השכילה לקבל מחמאס התנתקות מוצהרת מהאחים המוסלמים, צעד משמעותי ותקדימי מאז הוקמה חמאס לפני 30 שנה. בנוסף חמאס התרחקה (למראית עין) מהפטרונות קטאר וטורקיה. מינויו של סאלח אל-ערורי לסגן ראש הלשכה המדינית של חמאס עם פרישתו של ח'אלד משעל והעברת המפקדה לביירות, במקום קטאר וטורקיה, מחזקת קו זה.

ברמה הביטחונית הרוויחה מצרים מהתנתקותה של חמאס ממחוז סיני. חמאס התחייבה לא לאפשר כניסה של לוחמי המדינה האסלאמית לשטח עזה (בעבר שימשה עזה כעורף ולוגיסטי של הארגון) והעברות נשק בין עזה וסיני. כמו כן הפסיקה רצועת עזה לשמש כפלטפורמה לזרוע המדיה של המדינה האסלאמית, ואף נמסרו שמות של מנהיגי הארגון לכוחות הביטחון והמודיעין במצרים. נוסף לכך גל מעצרים נרחב של פעילי הג'יהאד האסלאמי ושל לוחמים עזתיים ששיתפו פעולה עם מחוז סיני.

ברמה הכלכלית עבר מרכז הכובד הכלכלי של הרצועה מקטאר וטורקיה לאיחוד האמירויות, בעלת בריתה של מצרים. כך ניתקה התלות הכלכלית של עזה בקטאר, ומנגנוני הביטחון של מצרים הם הערוץ דרכו מועברים הכספים לתוך הרצועה. א-סיסי גם גרף רווח תדמיתי. לקראת מאי 2018 אמורות להיערך בחירות לנשיאות במצרים, ולאחר הכישלונות הצורבים

במלחמה בטרור בסיני והעברת שני האיים טיראן וסנאפיר לסעודיה, צריך הנשיא להיות חתום גם על הצלחה. על כן, טוענים ברשת, הוא מחויב באופן מלא וכן לתפקידו כמתווך.

יש לציין שלצד הרווחים, ניתן לשמוע במצרים גם ביקורת כלפי מדיניותו של א-סיסי בנושא זה. נשמעו קולות המאשימים בצביעות את המשטר המצרי, שהכניס לבתי הכלא כארבעים אלף אנשי האחים המוסלמים ואף הכריז על התנועה כארגון טרור, אבל בעזה הוא נכנס בברית עם השלוחה העזתית - חמאס. טענה אחרת היא כי "שום פיוס פלסטיני לא יצליח לנקות את הכתם של טיראן וסנאפיר". כלומר, המצרים מבינים שזהו ניסיון לשיפור תדמית, אך לא כולם מוכנים לבלוע את הפיתיון. מה שהוסיף עוד פחות לנשיא המצרי הוא הצילומים המחויכים שלו עם ראש ממשלת ישראל נתניהו בעצרת הכללית של האו"ם בניו יורק, לעומת הפנים הזועפות להן זכה ממנו אבו מאזן באותו מעמד. נתח גדול מהציבור המצרי אינו שש לאמץ את הציוד בישראל על חשבון הפלסטינים.

ישראל מצטיירת בעיני הצדדים כמי שהרוויחה מהסכם הפיוס. הביטויים "שני מיליון פלסטינים רעבים" ו"פצצה מתקתקת" שבים וחוזרים בכל דיון בישראל בו עולה סוגיית עזה על הפרק. מבחינת ישראל, כל הסדר שבו מצרים - בשיתוף פעולה עם ממשלה פלסטינית בראשות חמדאללה - לוקחת יותר אחריות על האוכלוסייה האזרחית, מקלה ומשפרת את איכות החיים ברצועה הוא צעד מבורך. יותר אחריות לרשות ולמצרים שקולה לפחות אחריות ישראלית. בנוסף, ישראל זוכה להפסקת אש ארוכת טווח (הודנא) והשקטת הגזרה הדרומית במחירי "סוף עונה". כל שנדרש מישראל עבור הפסקת אש ארוכת טווח הוא לשבת בצד ולא להפריע להתקדמות ההסדרים בין חמאס למצרים ובין חמאס לפת"ח.

כיוון שקיימת מחויבות ישירה של חמאס למצרים, ויש כוונה ורצון אמיתי של שני הצדדים לא להפר את ההסכמים ביניהם, יש יסוד סביר להניח שבתנאים הנוכחיים ואם ההסכם ייושם, סבב האלימות הבא בין צה"ל לחמאס התרחק לעת עתה, גם אם לוקחים בחשבון את הגברת המתיחות בעקבות גילויי המנהרות (אחת של חמאס ואחת של הג'יהאד האסלאמי) בשטח ישראל והתגובה להכרת ארצות הברית בירושלים כבירת ישראל. שקט בגזרה הדרומית הוא חיוני לישראל ומאפשר לה להפנות את תשומת הלב לזירה הצפונית. גם הרחקת המימון וההשפעה של טורקיה וקטאר מרצועת עזה, והחלפתן במימון שמגיע מאבו דאבי וריאד הוא רווח נקי של ישראל, ללא כל מחיר שנדרשה לשלם.

משמר המפרץ: מ"ליל הסכינים הארוכות" ועד "להציל את טוראי חרירי"

ב-4 בנובמבר 2017 התחוללו שני אירועים משמעותיים בערב הסעודית, שהביאו לסחף אדיר של תגובות בממלכה עצמה, בלבנון ובעולם הערבי בכלל. האירוע הראשון, שכונה

ברשת "ליל הסכינים הארוכות", כלל מעצרים בהיקף חסר תקדים של מאות בכירים סעודים, ביניהם אנשי מפתח בכלכלה, בתקשורת ובפוליטיקה, ובנוסף מטיפים דתיים. כל זאת בשם המאבק בשחיתות, וכגושפנקא הוקמה מכוח צו מלכותי "הוועדה העליונה למאבק בשחיתות" בראשות יורש העצר מוחמד בן-סלמאן, שבסמכותה לחקור חשודים, לעצורם, לאסור את יציאתם מהמדינה ולהקפיא את נכסיהם. האירוע השני באותו היה הגעתו של ראש ממשלת לבנון סעד אל-חרירי לריאד והודעתו בשידור ישיר בערוץ הסעודי אל-ערביה על התפטרותו (שאותה ביטל בינתיים בשובו ללבנון), מתוך מכתב בו צוין שיש איומים על חייו, ועל כן לא יוכל לשוב עוד ללבנון.

נכון לכתיבת שורות אלה, שתי הפרשות הנדונות טרם תמו. קשה מאוד לדעת את העובדות במלואן בשלב הזה, או לדעת כיצד האירועים יסתיימו, ולכן הניתוח המוצע יתמקד ויעסוק אך ורק בשיח ברשתות החברתיות סביב סוגיות אלו, מבלי להיכנס לפרשנויות על פרטים שטרם בוררו.

טיהור הממלכה

כבסיס לדיון חיוני להצביע על הפער הגדול בין התגובות בערב הסעודית לצעדים של יורש העצר, לבין התגובות במדינות ערב ובמערב. בעוד מחוץ לממלכה מילים כמו טלטלה, סערה והסלמה נזרקו לאוויר כדי לתאר את הלך הרוח במערב למתרחש, השיח הסעודי היה כמעט הומוגני בעמידת הציבור ומעצבי דעת הקהל לצדו של בן סלמאן הצעיר, במדיניות החוץ והפנים כאחד.

מהלכים האחרונים של בן סלמאן, ששיאם ב-4 בנובמבר, זכו לפופולריות גורפת בממלכה. הציבור הסעודי אוהב את הנסיך ואף חושב כמוהו שיש צורך בקצב שינויים מהיר ודרסטי. הרפורמות במעמד הנשים (היתר נהיגה, פתיחת אירועים ציבוריים גם לקהל נשי והבאת הופעות מוסיקה לערב הסעודית) מחד, והמעצר של אנשי דת בכירים, טייקונים מושחתים ועיתונאים מאידך – התקבלו בברכה. אחרי שהבטיח להשקיע בציבור את הכסף שהחרים מהטייקונים, יש אף שכינו אותו ברשת, "רובין הוד המפרצי"

בעולם הערבי התגובות מגוונות יותר. חלק מהקולות הצעירים מרוצים מאוד ממהלכיו של בן סלמאן נגד השחיתות, ומצרים שפעולות דומות לא קורות במדינות שלהם. אלה שלא אהבו את המהלכים הסבירו זאת בשני אופנים: א) כולם בערב הסעודית מושחתים עם או בלי קשר לגל הטיהורים. ישנם כ-7000 נסיכים ונסיכות, וכולם מושחתים עד היסוד. בהקשר זה הוזכרה היאכטה שרכש לאחרונה יורש העצר בכחצי מיליארד דולר; ב) ספק האם בן סלמאן באמת מהפכן, או שמא עריך שמנסה לייצב את כוחו על ידי מעצרו של כל מתנגדיו, כפי

שעשה סדאם חוסיין ב-1979, אז נתמך על ידי המערב רק משום שעמד חוצץ מול משטר האייתולות באיראן.

זווית מעניינת ובולטת בשיח היא השקפתם של עיתונאים ואינטלקטואלים סעודים החיים במערב. אלה מבטאים שלושה מאפיינים בולטים בהתנהלותו של בן סלמאן במדיניות הפנים והחוץ שלו. הראשון הוא חוסר נכונותו להכיל ביקורת כלפי מדיניותו. עדות לכך היא שטרם ניתן חופש עיתונאי מלא להבעת דעות המנוגדות לקו המרכזי של השלטון. המאפיין השני הוא קצב שינויים מסחרר ופתיחת מספר מוגזם של חזיתות במקביל, בתוך ערב הסעודית ומחוצה לה. מאפיין שלישי הוא מדיניות חוץ שגויה. מול קטאר והאסלאם הפוליטי הוא מגלה קשיחות יתרה ומיותרת, לעומת המדיניות הפתוחה מדי כלפי ישראל וזניחת הסוגיה הפלסטינית.

שאלה חשובה היא האם קיימת אופוזיציה ליורש העצר מבית, והאם היא חזקה ומסכנת אותו. רבים מהגולים הסעודים סבורים שישנם היום שלושה גופים שיש להם את היכולת (ולאו כוונה) לצאת נגדו: הצבא, שלפי ההערכות עומד מאחורי בן סלמאן ותומך בו, גם משום שהפופולאריות הציבורית שלו מאוד גבוהה. לכן הסבירות למימוש אופציה זו נמוכה; אנשי הדת, שבן סלמאן פועל נגדם בעוצמה ומצר את צעדיהם, תוך קידום מדיניות של פתיחות ורפורמות שאינן נתמכות על ידיהם. האינטרס קיים, אך סבירות גבוהה לטענתם שאם ינסו להתארגן הצבא יתערב, כמו שקרה במצרים, ויכה בהם חזק; ואנשי בית המלוכה (הבנים של עבדאללה, נאיף וסולטאן) שהושפלו, סולקו והושמו במעצרי בית, וישנה סבירות גבוהה שלאחר שיתאוששו ינסו לחסל אותו. הם היחידים שאין להם למעשה מה להפסיד - נלקח מהם גם המעמד וגם כבודם (בניגוד לצבא ולאנשי הדת).

בשקלול הקולות השונים ברשת, בערב הסעודית ובכלל בעולם הערבי התמונה שמתקבלת היא של מנהיג צעיר ופופולארי שהצליח בפחות משלוש שנים (מאז שאביו הוכתר למלך) לבסס את כוחו ולתת מענה לרחשי הציבור, בדגש על בני דורו. הוא זוכה לתמיכה מלאה מבית גם במדיניות הפנים שלו וגם במדיניות החוץ שלו (בין אם היא מצליחה ובין אם לאו). שיח ביקורתי יותר על פזיזותו ויהירותו של הנסיך ניתן לשמוע כמעט אך ורק מחוץ לממלכה. לפי כל האינדיקציות ערב הסעודית אינה עוברת טלטלה ואינה סובלת מאי-יציבות, נהפוך הוא. זו לא יותר מפרשנות מערבית שגויה לאירועים האחרונים.

מדינה בשבי איראן, ראש ממשלה בשבי ערב הסעודית

את השיח והתגובות ברשתות החברתיות בנוגע לפרשת התפטרותו של ח'רירי אפשר לחלק לשלושה ממדים: ציר הזמן, ובו החלוקה בין התגובות המידיות (48 השעות הראשונות) לבין התגובות שהגיעו לאחר מכן; הממד הבין-ערבי, שנע בין השיח בתוך לבנון לבין זה של

הציבור הסוני מחוץ ללבנון; ותגובת חזבאללה, שהורכבה ממסרים לקהילה הבינלאומית, לישראל ולציבור בלבנון.

התגובה בעולם הערבי באופן כללי עסקו בלעג על חשבון לבנון, שתוארה כ"שבוייה בידי איראן בזמן שראש הממשלה שלה שבוי בידי ערב הסעודית". מעבר לכך, הימורים וסקרים נערכו ברשת, כשהגולשים התבקשו להשיב האם לדעתם האם חרירי נחטף, התפטר, פוטר או אסיר מרצון. הרשת הייתה כמרקחה, ובשלב מסוים דומה שהשיח על הפרשה הפך לחשוב יותר מתוצאותיה במציאות.

במדינות המפרץ אפשר לומר שהובעה שמחה לאיד ותמיכה מוחלטת ביורש העצר ומדיניותו. "חטיפת חרירי" לא נתפסה כבעייתית, בטענה שכל האמצעים כשרים על מנת להדוף את ההגמוניה וההתערבות האיראנית בענייני הפנים של מדינות ערב. קריאות כמו "לא נסכים יותר להיות עלה התאנה של חיזבאללה בלבנון" נשמעו. "הימנעות ממלחמת אזרחים בלבנון זה חשוב, אך יותר חשוב לנו הביטחון הלאומי של ערב הסעודית", אמרו אחרים. יש שעודדו את יורש העצר לנקוט אפילו צעדים קשים יותר ולהטיל סנקציות כלכליות על לבנון, גם במחיר של פגיעה בציבור הסוני. לקולות אלו נוספו קולות בעולם הערבי, בעיקר במצרים, שדרבנו את ישראל להמשיך את הקו הסעודי ולתקוף את חיזבאללה על מנת להשלים את הפעולה ולהביס את הארגון, גם במחיר של פגיעה בחיי אזרחים לבנונים.

דבר אחד בלט מאוד, והוא שאזרחי מדינות המפרץ, שלא עברו את הטלטלה האזורית ("האביב הערבי"), אינם חוששים מאי-יציבות. בראייתם השנאה לאיראן גדולה יותר מהמחיר שהן עלולות לשלם על מדיניותו של יורש העצר הסעודי. השאפתנות והפעלתנות של הנסיך הצליחו להקסים לא רק את תומס פרידמן בראיון שערך עם יורש העצר, אלא גם סעודים רבים שדבקים בגישה זו ובטוחים שאוטוטו "הטובים" מנצחים את "הרעים" (איראן ובעלות בריתה). במדינות ערביות אחרות לא מיהרו לתקוף את איראן ולבנון, בעיקר בשל החשש האמיתי מתגובה איראנית תוקפנית.

ברקע, הידיעות על ברית צבאית מודיעינית בין ישראל לערב הסעודית לא הפתיעו אף אחד במפרץ. יתרה מכך, לא נשמעה כמעט ביקורת פנימית בנושא. להתקפות מבחוץ, שהגיעו לאחר הריאיון שנתן הרמטכ"ל גדי איזנקוט לעיתון הסעודי אל-אילאף (שרואה אור בלונדון), השיבו הסעודים כי הברית מיועדת אך ורק למלחמה נגד איראן ואין משמעותה נורמליזציה עם ישראל. מצד שני, הוסיפו, בעת הנוכחית על ערב הסעודית לשמור בראש ובראשונה על ביטחונה הלאומי, גם במחיר של שיתוף פעולה עם ישראל. בין השורות המסר הוא שהסוגיה הפלסטינית לא נשכחה, אך נדחקה הצידה באופן זמני.

"להציל את טוראי חרירי"

התגובה הראשונית בלבנון לאירועים הייתה בהלה. גורם ההפתעה עבד, וההלם הראשוני של כל השחקנים בלבנון היה אמיתי. הרוב המוחלט במדינה היה משוכנע שחרירי נחטף ומוחזק כבן ערובה בריאד. הנחה רווחת מאוד בשלב הזה הייתה שהצעד הבא הוא תקיפה ישראלית נגד חזבאללה. הלבנונים הרגישו כמי שניצבים בין הפטיש לסדן, כפי שהיטיב לבטא אחד ממעצבי דעת הקהל ברשת: "אם נתקוף את חזבאללה נרגיש את נחת זרועם. אם נתעלם מערב הסעודית נחטוף סנקציות דיפלומטיות וכלכליות ואולי אף התקפה צבאית".

ההנהגה הסונית בלבנון בחרה להציג חזית אחידה כלפי הציבור הסוני, ולהעניק גיבוי מלא להחלטתו של חרירי להתפטר. דמויות בכירות תקפו את חזבאללה ואמרו כי הגיעה השעה שישלם את המחיר של מדיניותו. באופן טבעי לא נעדרו גם הקולות הציניים, שהאשימו את הבכירים הסונים נהאד אל-משנוק (שר הפנים) ואשרף ריפי (ראש מנגנון ביטחון הפנים בשנים 2005-2013) בתפירת החליפות למינויים תחת חרירי.

היו ששמו את הדגש על כך שההתפטרות של חרירי היא השפלה ללבנון, ולא הבינו מדוע בחרו הסעודים להתנהג בדפוס שמזכיר את התנהלות הסורים בשנים ששלטו במדינה. מדוע, עלתה התהייה, כל הלבנונים זוכים בענישה קולקטיבית ו"נזרקים מתחת לגלגלי האוטובוס" למרות שרבים מהם מתנגדים למדיניות חזבאללה? אקטיביסט לבנוני נוצרי ביטא את כעסו כלפי הסעודים: "התרבות הפוליטית בלבנון היא כזו בה מנהיגים נבחרים ולא ממונים מלמעלה ומתקבלים בתשואות ומחיאות כפיים, אנחנו לא עדר של כבשים או חלקי אדמה ורכוש שניתן להעביר מיד ליד".

תומכי חזבאללה לא היססו גם לתקוף את חרירי כעושה דברה של ערב הסעודית. אמל סעד, מרצה באוניברסיטת בירות ותומכת של חזבאללה, כתבה בעמוד שלה בפייסבוק: "הרצון לייצר חוסר יציבות בלבנון ולמנוע מחזבאללה להיות חלק מהממשלה הוא סימן לפשיטת רגל פוליטית ולייאוש. תכנית ממשית אמריקאית/ישראלית לפלוש ללבנון הייתה מונעת את הצורך במהלך הנואש והפתטי כמו זה של חרירי: 'החוש השישי אומר לי שחזבאללה ואיראן הולכות להתנקש בי'. הסיפור האמיתי הוא שדאע"ש חוסל וערב הסעודית מגיבה בהתפרצות זעם".

לאחר שעברו כמה ימים וכמה ניסיונות נואשים של הסעודים לשדר עניינים כרגיל (פרסום תמונות של חרירי ומתן ראיון טלוויזיוני עמו), והמלחמה עם ישראל טרם פרצה, הרוחות קצת נרגעו בלבנון. את ההיסטריה החליף סרקזם כלפי ערב הסעודית, שהתנהלותה בפרשה נתפסה כנלעגת, מזיקה ולא אפקטיבית כלפי איראן וחזבאללה.

חזבאללה טיפל בפרשה באופן מורכב. הארגון פעל בשלוש זירות "הסברה" שונות. כלפי פנים, המסר העיקרי של חזבאללה היה שחרירי נחטף ומוחזק כבן ערובה, ועד שהוא לא יוחזר ללבנון אין על מה בכלל לדבר על סוגיות פוליטיות בלבנון, שום משא ומתן לא יתחיל

לפני כן. "לא ניתן שיסחטו אותנו" היה קו ההסברה המוביל. זה גם היה המסר כלפי הקהילה הבינלאומית, בין אם כלפי צרפת המתווכת ובין אם כלפי ארצות הברית שהשקיפה בעירנות על הנעשה. חזבאללה ניסה לצייר חטיפת ראשי מדינה טקטיקה בלתי לגיטימית לניהול משא ומתן, ולכן על הקהילה הבינלאומית לדאוג קודם כל להשיב את ראש ממשלת לבנון למדינתו כתנאי מקדים לכל דרישה.

כלפי ישראל השתמשה חיזבאללה בשפה אחרת. נעשה מאמץ להרגעת הרוחות, באמצעות המסר לפיו ישראל לא יוצאת למלחמות של אחרים אלא משרתת רק את האינטרסים של עצמה. זאת ועוד, בחזבאללה רמזו כי יש להם מודיעין המצביע על כך שערב הסעודית ניסתה "לקנות" את ישראל ולהציע לה הרבה מאוד כסף בתמורה לחיסול חיזבאללה. כלומר, חזבאללה ניסה בכמה דרכים לומר לישראל שאין לה עילה לצאת למלחמה, בבחינת "ערב הסעודית מנסה לפתות אתכם בכסף, אך אל תקנו את הסחורה הזו".

אשר ללבנון הרשמית, הרי שהנשיא מישל עון התראיין בעיניים דומעות בטלוויזיה ויצא בהודעה שלבנון לא יכולה לקבל את התפטרותו הלא חוקית של "בנה" חרירי. הוא יצטרך לשוב ללבנון ולהגיש את התפטרותו בעצמו, וכעת כל המאמצים של לבנון מופנים להשבת "הבן החטוף". המחנה השיעי וחלקים גדולים מהעדה הנוצרית יישרו קו עם חזבאללה ועון בדרישתם להשבת חרירי תחילה, המחנה הסוני נשאר ברובו ציני - גם כלפי סעודיה אך גם ביחס ל"דמעות התנין" של עון. האקטיביסטית שרה אסאף כתבה בטוויטר לנשיא: "לא, סעד אל-חרירי אינו בן. סעד אל-חרירי הוא בנו של רפיק אל-חרירי, אשר רצח אותו בעל בריתך חיזבאללה ב- 14 בפברואר 2005, יום בו היית בגלות בשל התנגדותך למשטר הסורי, אשר הפך אף הוא לבעל בריתך היום".

לאחר כשבועיים בהם שהה חרירי בריאד ובפריס, הוא שב ללבנון. השיח במדינה השתנה לאחר שובו. מלבד המשך הלעג למדיניות החוץ הסעודית הכושלת ברחבי המזרח התיכון, הפופולריות של חזבאללה ושל עון צמחה. בראיית חלקים גדולים בציבור הם התנהגו בצורה בוגרת ואחראית, הצליחו להשיב את חרירי ללבנון, מנעו ככל הנראה התפרקות של הממשלה וחסמו אפשרות לאלימות - ממלחמת אזרחים ועד להתקפה ישראלית (מדומינת) על לבנון. התחושה המתקבלת ברשת היא שהברית בין הנוצרים לשיעים, ובפרט בין עון לנשראללה, חזקה מתמיד והיא זו שהצילה את לבנון.

צריך לזכור את ההקשר הרחב. במאי 2018 אמורות להיערך בחירות לפרלמנט בפעם הראשונה מזה תשע שנים. יש הטוענים שחיזבאללה מעוניין לקנות זמן ועל כן לא יוביל מהלכים דרמטיים בחצי השנה הקרובה. בה בעת, כנראה יחפש פוליטיקאי סוני שיגיע עמה להבנות ויוכל להחליף את חרירי, על מנת לצמצם את ההשפעה הפוליטית הסעודית בלבנון. כך תתקבל מראית עין של בחירות דמוקרטיות ללא כהתערבות ישירה של חיזבאללה.

בינתיים, לפי דיווחים, חזבאללה – בתמורה לחזרתו של חרירי לתפקידו – התחייב להפחית את מעורבותו בסכסוכים בתימן ובעיראק, ובמידה מסוימת בסוריה.

לסיכום, לפחות מהשיח ברשת עולה כי חיזבאללה יצאה מהמשבר כמי שהצילה את לבנון מהתוקפנות הסעודית ומהסלמה מול ישראל, בעוד ערב הסעודית העמידה את היציבות האזורית והפנימית בסכנה והתבזזה מול יריביה.